

Z PRACY DORADCZEJ

GRZEGORZ CETNER

*Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu*

Tworzenie koncepcji doradztwa socjalno-ekonomicznego w Polsce z wykorzystaniem doświadczeń niemieckich Część I*

1. Dyrektywy Unii Europejskiej

W krajach Unii Europejskiej pojęcie doradztwa socjalno-ekonomicznego funkcjonuje od momentu wejścia w życie Dyrektywy Nr 72/161/EWG wydanej przez Radę Europejską w dniu 17 kwietnia 1972 r. Rozdział pierwszy tej dyrektywy dotyczy rozbudowy informacji socjalno-ekonomicznej i poprawy kwalifikacji zawodowych osób zatrudnionych w rolnictwie.

Doradztwo socjalno-ekonomiczne traktuje gospodarstwo rolnicze jako organizm, w którym łączą się zmienne oddziaływania pomiędzy przedsiębiorstwem, gospodarstwem domowym, rodziną rolniczą i zewnętrznymi czynnikami, jak zmieniająca się struktura i polityka rolna czy uwarunkowania socjalne. W organizmie tym zakłada się jednoczesny wzrost ekonomiczny przedsiębiorstwa i wzrost dobrobytu w gospodarstwie domowym.^[1] Doradztwo socjalno-ekonomiczne oferuje pomoc szczególnie w przypadkach istotnych decyzji dotyczących rodziny rolniczej i losów gospodarstwa rolniczego, tj.: narodziny dziecka, rozpoczęcie kształcenia, wybór zawodu dla dzieci, służba wojskowa, małżeństwo następcy gospodarstwa, szkody wywołane przez klęski żywiołowe, opieka socjalna, planowanie ubezpieczenia (fundusze emerytalne), bariery psychiczne i fizyczne członków rodziny rolniczej, śmierć członka rodziny, restrukturyzacja gospodar-

* Część II zamieszczona będzie w nr 4/97 i zawierała będzie m.in. przykłady formularzy do zbierania informacji o gospodarstwie i rodzinie rolniczej.

stwa, przekazanie gospodarstwa, problemy prawne, finansowe itd. Tak więc doradztwo socjalno-ekonomiczne postrzegane jest nie tylko jako specjalne doradztwo na rzecz gospodarstw będących w trudnej sytuacji ekonomicznej, ale także jako przynoszące pomoc w decyzjach dotyczących nowej orientacji gospodarstwa, przekwalifikowania się, wyboru zawodu. Obejmuje ono także wszystkie dotychczasowe obszary doradcze, w obrębie których na szczególną uwagę zasługują aspekty socjologiczne, socjalne, prawne i psychologiczne. Szczególnie istotnymi i ważkimi w procesie doradczym są czynniki socjalno-psychologiczne, w sytuacji gdy osoba zwracająca się o poradę odczuwa zagrożenie swego planu życiowego^[2].

Artykuł 1 Dyrektywy informuje o zainicjowaniu przez państwa członkowskie programów, które obejmują szerszy zakres doradztwa socjalno-ekonomicznego przeznaczonych dla rolników, członków rodzin rolniczych i pracowników zatrudnionych w rolnictwie. Celem uruchomienia tych programów było zachęcenie osób zajmujących się rolnictwem do podjęcia decyzji dotyczących ich przyszłych działań oraz wyboru zawodu ich następców.^[3]

Na mocy Dyrektywy powołane zostały w krajach unijnych wyspecjalizowane służby prowadzące doradztwo z tego zakresu. Artykuł 2 mówi:

„Programy, o których mowa w art. 1, obejmują:

- a) tworzenie i rozwój publicznych lub powoływanych i zatwierdzanych przez państwa członkowskie; służb zapewniających doradztwo socjalno-ekonomiczne, bądź też tworzenie i rozwój, w ramach istniejących służb specjalnych, wydziałów zajmujących się prowadzeniem tego doradztwa;*
- b) ponoszenie przez państwa członkowskie kosztów szkolenia doradców socjalno-ekonomicznych, oraz tam, gdzie to konieczne z dotacjami i zapomogami na pokrycie kosztów udziału w szkoleniach lub szkoleń w obrębie danego gospodarstwa rolnego.^[3]”*

Różnorodność zadań, które wyłaniają się na gruncie kompleksowej struktury problemów w doradztwie socjalno-ekonomicznym sprawia, że fachowe placówki doradcze nie są w stanie same im podołać. Pojawia się więc nieubłagana konieczność współpracy wszystkich związanych z tymi zadaniami instytucji. Pożądane jest by podczas opracowywania alternatyw rozwiązań problemów, a szczególnie podczas urzeczywistniania alternatywy wybranej ostatecznie przez partnera doradcy, istniała ścisła współpraca z instytucjami działającymi na obszarach wiejskich (np. ze związkami zawodowymi) i by wszystkie te podmioty brały udział w rozwiązywaniu zadań w ramach doradztwa socjalno-ekonomicznego.^[2] Cele instytucji doradczych prowadzących doradztwo socjalno-ekonomiczne zostały jasno sprecyzowane w artykule 3 Dyrektywy:

- „a) informowanie, w ogólnym zakresie, ludności wiejskiej o istniejących możliwościach poprawy jej sytuacji socjalno-ekonomicznej;*

- b) rozpatrzenie i zbadanie indywidualnych przypadków mających na względzie dostosowanie do zmieniających się warunków;
- c) kontaktowanie osób zainteresowanych zmianami polityki w odniesieniu do ich gospodarstw rolnych z kompetentnymi służbami doradczymi;
- d) dostarczanie osobom zainteresowanym informacji i porad w następujących kwestiach:
 - kontynuowania pracy w rolnictwie;
 - wyboru zajęcia poza rolnictwem;
 - wycofywania się z jakiegokolwiek działalności zawodowej;
- e) informowanie osób zainteresowanych o istniejących, dla osób zatrudnionych w rolnictwie, możliwościach uzyskania dalszego szkolenia oraz o perspektywach dla ich dzieci w rolnictwie lub w innych zawodach;
- f) kierowanie osób zainteresowanych, zgodnie z rozważaniami lub już podjętymi przez nie decyzjami, do kompetentnych i wyspecjalizowanych służb.^[3]

W celu podniesienia kwalifikacji służb doradczych i przygotowania doradców do prowadzenia doradztwa socjalno-ekonomicznego Dyrektywa przewidywała szereg szkoleń, których koszt pokrywały państwa członkowskie Unii Europejskiej (patrz wyżej: Art. 2 b). Zakres tych szkoleń jak i wymagania jakie muszą spełniać określa artykuł 4 Dyrektywy:

- „1. Szkolenie doradców socjalno-ekonomicznych, o których mowa w art. 2, lit. b, winno zachęcać osoby z odpowiednim wykształceniem i wystarczającym doświadczeniem w sprawach związanych z rolnictwem, do uzupełnienia ich wiedzy fachowej oraz do uzyskania odpowiedniej wiedzy - lub polepszenia tej, którą już posiadają - na temat:
 - problemów gospodarczych i natury ludzkiej;
 - problemów regionu, w którym mają pracować;
 - możliwości otwierających się dla osób zainteresowanych w ramach odpowiednich przepisów prawnych.
2. Państwa członkowskie określają podstawowe wymagania, jakie muszą spełnić nauczanie i szkolenia, o których mowa w art. 2, lit. 2, zanim mogą one zostać zatwierdzone, zaś w szczególności państwa członkowskie:
 - a) precyzują kryteria przyjmowania na kursy;
 - b) określają programy minimum szkoleń dla doradców;
 - c) określają minimalny czas trwania kursów;
 - d) określają sposoby legalizacji odbytych szkoleń;
 - e) określają organizację kursów, zarówno jeśli chodzi o jakość proponowanego szkolenia, jak i kosztów oraz intensywności takiego szkolenia.^[3]

Wraz z wejściem w życie Dyrektywy Nr 85/798 z dnia 12 marca 1985 r., dotyczącej polepszenia efektywności struktury agrarnej Dyrektywa z roku 1972 przestała obowiązywać, a zadania z obszaru doradztwa rolniczego zostały określone jako misje narodowe i rozdzielone na kraje członkowskie.^[2]

2. Niemiecki podręcznik do doradztwa socjalno-ekonomicznego

Do oceny danego przypadku, będącego przedmiotem doradztwa socjalno-ekonomicznego i zgłębienia przyczyn specyficznej sytuacji konkretnego problemu niezbędne jest staranne zebranie danych. W celu uniknięcia sytuacji, w której ważne obszary zostałyby pominięte w trakcie analizy, służby doradcze w Niemczech stworzyły na bazie swoich doświadczeń odpowiednie formularze danych oraz listy doradcze, będące zbiorem rozwiązań prostych sytuacji problemowych dotyczących dość często rodziny rolnicze. Ponadto niemieccy doradcy mają do dyspozycji specjalny podręcznik do prowadzenia doradztwa socjalno-ekonomicznego, stworzony przez firmę AID (Auswertungs- und Informationsdienst) z Bonn. Podręcznik ten ma postać segregatora, którego zawartość jest systematycznie aktualizowana - poszczególne rozdziały i ich części zastępowane są aktualnymi informacjami. Podręcznik zapewnia podstawową informację w wielu dziedzinach związanych z szeroko rozumianym doradztwem socjalno-ekonomicznym oraz podaje miejsca i sposoby uzyskania dalszych, bardziej szczegółowych danych. Stanowi on pewnego rodzaju drogowskaz, pomocny w codziennej pracy doradcy. Nie ma bowiem możliwości zawarcia w jednej książce pełnej informacji z tak wielu dziedzin. Zawartość niemieckiego podręcznika podzielona jest na następujące rozdziały:

- A. Część ogólna - doradztwo socjalno-ekonomiczne w rolnictwie (podstawy prawne, metodyczne), plan doradczy, listy doradcze;
- B. Kodeks socjalny;
- C. Powszechne prawo ubezpieczenia socjalnego;
- D. Rolnicze ubezpieczenia socjalne;
- E. Kształcenie, doksztalcenie, przekwalifikowanie;
- F. Prawo pracy i ochrona pracy;
- G. Zabezpieczenie bezrobotnym prawa do podejmowania pracy;
- H. Uzupełniające ubezpieczenia prywatne;
- I. Inne zabezpieczenia socjalne;
- J. Inne środki (pomoc dla osób starszych pracujących w rolnictwie, państwowa pomoc społeczna w budownictwie na wsi itp.);
- K. Dalsze socjo-ekonomiczne obszary działania (prawo małżeńskie, prawo spadkowe, procedura przekazywania gospodarstwa, prawo dzierżawne);
- L. Wybrane programy wspierania gospodarstw rolniczych.

2.1. Formularze danych o gospodarstwie

Formularze służące do zbierania danych o sytuacji gospodarstwa i rodziny rolniczej oraz do określenia sposobu postępowania w danej sytuacji problemowej, wchodzące w skład tzw. planu doradczego, obejmują 5 kroków postępowania, w ramach których uwzględnione są następujące informacje:

- Krok 1: Opis sytuacji gospodarczej i rodzinnej;
 - informacje o głównym i ubocznych źródłach zarobkowania, o prowadzeniu księgowości, członkostwie w instytucjach (kółkach maszynowych, produkcyjnych itp.), o sile roboczej, stanie i budynków i maszyn, zawartych umowach kontraktowych, o powierzchni gospodarstwa, użytkowaniu ziemi, hodowli zwierząt, o wykształceniu członków rodziny rolniczej, ich udziale w pracach w gospodarstwie rolnym, domowym i poza gospodarstwem oraz o składkach na rzecz rolniczego funduszu emerytalnego i innych ubezpieczeń. Część pierwszą zamyka formularz opisu wyobrażeń członków rodziny rolniczej (gospodarza, współmałżonka, następcy, współmałżonka następcy i emerytów) co do dalszego rozwoju gospodarstwa;
- Krok 2: Analiza gospodarstwa rolnego i domowego;
 - a) dane liczbowe o przedsiębiorstwie rolniczym i gospodarstwie domowym, zawierające: zysk, przychody nie pochodzące z własnej pracy (wynajem, dzierżawa), pozostałe przychody (renty, zasiłki, świadczenia), dochód całkowity, wydatki na utrzymanie rodziny, nieprzewidziane wydatki, świadczenia dożywotnie, prywatne podatki i opłaty, prywatne ubezpieczenia, oszczędności, odsetki, amortyzacja budynków, amortyzacja maszyn, zobowiązania, inwentarz, produkcja w toku itd.;
 - b) analiza bezpieczeństwa socjalnego członka rodziny rolniczej, zawierająca informacje o zabezpieczeniu członka rodziny rolniczej w przypadku chorób, trwałych uszkodzeń ciała, o ubezpieczeniu emerytalnym, o zabezpieczeniu w przypadku przedwczesnej śmierci, o możliwych państwowych świadczeniach pieniężnych (dopłatach mieszkaniowych, dodatkach na dzieci, zasiłkach rodzinnych, zasiłkach w szczególnych sytuacjach życiowych oraz rekompensaty kosztów przekwalifikowania się i doksztalcenia);
 - c) zestawienie słabych stron i możliwości rozwoju w zakresie: produkcji, dystrybucji, organizacji gospodarstwa domowego, struktury finansowej, majątkowej, podatków oraz sfery prywatnej i zabezpieczenia socjalnego;
- Krok 3: Decyzja. Z uwzględnieniem warunków gospodarczych i rodzinnych, słabych stron i możliwości rozwoju, należy w tym miejscu podjąć jednoznaczną decyzję dotyczącą przyszłego rozwoju gospodarstwa w kierunku:

- dalszego prowadzenia gospodarstwa rolnego, w którym rolnictwo jest główną działalnością zarobkową, poprzez rozbudowę i reorganizację gospodarstwa (włącznie z zastosowaniem kooperatywnych form wiejskiego gospodarowania);
 - dalszego prowadzenia gospodarstwa, w którym rolnictwo jest drugorzędną działalnością zarobkową, poprzez reorganizację gospodarstwa połączoną z przyjęciem głównej działalności w innym zawodzie pozarolniczym (wielozawodowość);
 - zaprzestania działalności rolniczej i podjęcia innej pracy poza rolnictwem lub ostatecznego wstrzymania zarobkowania;
- Krok 4: Zalecenia doradcze dotyczące zabezpieczenia dochodu i majątku. W tym etapie na podstawie podjętej decyzji zostają opracowane przez doradcę konkretne propozycje dotyczące zmian w: produkcji, dystrybucji, organizacji gospodarstwa domowego, strukturze finansowej, majątkowej, podatkach. Określony zostaje w tym miejscu także niezbędny zakres dalszego doradztwa fachowego i socjalnego;
 - Krok 5: Koncepcja działania. Poszczególne zalecenia doradcze zebrane na formularzach w kroku 4 należy teraz uporządkować w czasie - pod względem nagłości - i przedłożyć je partnerowi - rolnikowi. W celu ułatwienia wdrożenia zaleceń, informacje zebrane w kroku 5 powinny określać niezbędne placówki i instytucje pomocnicze odpowiadające zaleceniom, bądź ułatwiające ich realizację. Formularz koncepcji działania ujmuje tabelarycznie przedsięwzięcia jakie należy zrealizować w przeciągu najbliższych 3 miesięcy, następnych 3 miesięcy i kolejnych 6 miesięcy.

Zebrane w planie doradczym dane i kroki postępowania opatrzone są stroną tytułową, na której znajdują się informacje o właścicielu, adresie gospodarstwa, dane personalne doradcy, a także temat (powód/przyczyna) doradztwa. Po zakończeniu planu doradczego zostaje on udokumentowany podpisem odpowiedzialnego doradcy. Mimo że z reguły podpisuje go doradca socjalno-ekonomiczny, należy dążyć podczas opracowywania planu doradczego do ścisłej współpracy z innymi doradcami.^[2]

2.2. Listy doradcze

„Listy doradcze” zawarte w niemieckim podręczniku do doradztwa socjalno-ekonomicznego są zbiorem podstawowych informacji i kroków postępowania

w często powtarzających się lub mogących wystąpić w rodzinie rolniczej sytuacjach problemowych, tj.:

1. Narodziny dziecka;
2. Rozpoczęcie kształcenia dziecka;
3. Przejście do służby wojskowej;
4. Małżeństwo następcy gospodarstwa;
5. Przekazanie gospodarstwa;
6. Śmierć jednego z członków rodziny;
7. Bariery psychiczne i fizyczne członków rodziny;
8. Zapotrzebowanie na opiekę nad członkiem rodziny;
9. Szkody w gospodarstwie spowodowane klęskami żywiołowymi;
10. Planowanie ubezpieczenia emerytalnego itd.

„Listy poradnicze” każdemu krokowi postępowania wskazują odpowiednio miejsce (instytucję), dokumenty niezbędne do podjęcia kroku, terminy jakich należy przestrzegać, a także wskazują na możliwości uzyskania pomocy społecznej (zasiłki, rekompensaty kosztów, dodatki itp.). Każda lista doradcza zawiera odnośniki do treści podręcznika, gdzie dana sytuacja problemowa i związane z nią zagadnienia opisane są obszerniej.

3. Wypracowanie koncepcji doradztwa socjalno-ekonomicznego w Polsce

W ramach współpracy Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie w Poznaniu z niemieckim partnerem - firmą DG Agroprogres International - na początku bieżącego roku powołana została grupa robocza, mająca na celu pracę nad wypracowaniem polskiego podręcznika do doradztwa socjalno-ekonomicznego. W skład grupy roboczej weszli pracownicy Ośrodków Doradztwa Rolniczego, CDiEwR w Poznaniu i Krakowie oraz eksperci z innych instytucji działających w obszarze rolnictwa, pomocy społecznej itp.

W celu przygotowania pierwszego spotkania grupy roboczej zapoznano się z zawartością niemieckiego podręcznika do doradztwa socjo-ekonomicznego, przetłumaczono jego część wstępną, formularze danych o gospodarstwie oraz tzw. listy doradcze będące skróconymi sposobami postępowania w przypadku pewnych powtarzających się często problemów doradczych. Pierwsze jednodniowe spotkanie grupy roboczej odbyło się w dniu 14 kwietnia 1997 w CDiEwR w Poznaniu. Po dyskusji nad zawartością i formą niemieckiego

podręcznika i rolę jaką spełniać ma doradztwo socjalno-ekonomiczne w Polsce, wyciągnięto następujące wnioski:

1. Forma skoroszytowa podręcznika nie budzi zastrzeżeń, jest funkcjonalna w obliczu zmieniających się danych będących zawartością podręcznika.
2. Większość zawartych w niemieckim podręczniku informacji odnosi się ściśle do warunków niemieckich i musi być zastąpiona analogicznymi danymi, opartymi o realia Polski. Odnosi się to przede wszystkim do rozdziałów związanych z pomocą społeczną, ubezpieczeniami, prawodawstwem itp.
3. Formularze danych o gospodarstwie muszą także ulec zmianom w celu dostosowania ich do naszych warunków i potrzeb.
4. Forma list doradczych jest interesująca i może zostać przyjęta dla kilku podstawowych sytuacji doradczych, podobnie jak ma to miejsce w przypadku podręcznika niemieckiego.
5. Za tematykę najistotniejszą, przeznaczoną do opracowania w pierwszej kolejności, uznano pomoc społeczną i możliwości szkolenia, dokształcania i przekwalifikowania. Ponadto stwierdzono, że korzystnym byłoby umieszczenie w podręczniku tematyki kredytowania rolnictwa.
6. Udział ekspertów z zewnątrz uzależniony będzie od aktualnie realizowanej tematyki.
7. Jako główny temat następnego spotkania obrano pomoc społeczną, opracowanie polskiej wersji formularzy danych o gospodarstwie oraz wybranie sytuacji doradczych, które nadawać się będą do przedstawienia w postaci tzw. „list doradczych”. Uczestnicy otrzymali kopie tłumaczonych materiałów, niemieckich formularzy danych i „list doradczych” w celu przygotowania uwag i propozycji na następne spotkanie.

Drugie spotkanie grupy roboczej odbyło się dnia 26 czerwca w CDiEwR w Poznaniu. Jego wynikiem było ustalenie ostatecznej formy polskich formularzy danych o gospodarstwie, zakresu i formy rozdziału dotyczącego pomocy społecznej oraz formy rozdziału informacyjnego o dostępnych preferencyjnych liniach kredytowych, a także określenie sytuacji doradczych, które będą mogły być przedstawione w formie tzw. list doradczych.

„Listy doradcze” obejmą następujące sytuacje:

- Narodziny dziecka;
- Rozpoczęcie kształcenia dziecka / wybór zawodu;
- Przejście do służby wojskowej;
- Małżeństwo następcy gospodarstwa;
- Przekazanie gospodarstwa;

- Niefachowość pracy prowadzącego gospodarstwo (przekwalifikowanie, doksztalcanie);
- Śmierć jednego z członków rodziny;
- Bariery fizyczne lub psychiczne członków rodziny (poradnie);
- Zapotrzebowanie na opiekę nad członkiem rodziny (pomoc sąsiedzka, opiekunki dochodzące);
- Klęski żywiołowe;
- Możliwości ubezpieczeń emerytalnych;

Budowa list doradczych na podstawie zebranych danych będzie przedmiotem trzeciego spotkania grupy roboczej. Trzecie spotkanie planowane jest na wrzesień 1997 r., a czwarte na przełom października i listopada 1997 r.

Do końca roku polska wersja podręcznika do doradztwa socjo-ekonomicznego zawierać będzie:

- część wstępną;
- polskie formularze danych o gospodarstwie;
- listy doradcze wybranych sytuacji doradczych;
- rozdział dotyczący opieki społecznej;
- rozdział dotyczący preferencyjnych kredytów dla rolnictwa;
- rozdział dotyczący możliwości doksztalcania i przekwalifikowania.

W roku 1998 planowane są kolejne spotkania grupy roboczej, wynikiem których powstaną kolejne rozdziały podręcznika. Na początku przyszłego roku grupa robocza spotka się z ekspertami niemieckimi w celu zaprezentowania wypracowanych materiałów i omówienia uwag dotyczących powstającego podręcznika.

Powstałe materiały stanowią będą pomoc w pracy doradczej. Ośrodki Doradztwa Rolniczego otrzymają podręczniki do doradztwa socjalno-ekonomicznego, które systematycznie będą uzupełniane kolejnymi rozdziałami i aktualnymi danymi. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie planuje z chwilą opracowania polskiego podręcznika przeprowadzić szereg szkoleń informacyjnych na temat doradztwa socjalno-ekonomicznego i pracy z wypracowanymi materiałami.

LITERATURA

1. Helmuth Buermann: „Doradztwo rolnicze w Niemczech”, DG Agropgress International, 1996.
2. „Handbuch für die sozio-ökonomische Beratung”. Pod red. Martin Heil, AID Bonn, 1996.
3. Dyrektywa Unii Europejskiej Nr 72/161/EWG, Rozdział 1, z dnia 17 kwietnia 1972.